

Левенець Юрій Анатолійович – доктор політичних наук, член-кореспондент НАН України, директор інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса

ЗЕМЕЛЬНІ ВІДНОСИНИ В ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ*

Монографія П.П. Захарченка присвячена надзвичайно актуальній, злободенній проблемі, яка протягом століть хвилювала українця-землероба: "чия земля?". Лише у другій половині XIX століття, після фактичного скасування рабства на теренах Російської імперії, розпочався процес поступового переходу землі у власність тих, хто споконвіку працював на ній. Цей процес був надзвичайно складним, з огляду на те, що призвів до кардинальної трансформації соціальної структури суспільства. Складність процесу та глибина порушених ним змін змушували його ініціаторів дбати про належний рівень законодавчого забезпечення здійснюваних реформ. Проблема реформування земельних відносин викликала активну публічну дискусію, унаслідок якої виникло понад 40 проектів земельних перетворень. Протягом 1857–1861 рр. тривали підготовка й обговорення за участю широкого загалу громадськості земельних законопроектів, які завершилися прийняттям Маніфесту про скасування кріпосного права 19 лютого 1861 р. Усі автори проектів бачили у звільнених селянах суб'єктів права власності на землю, водночас при цьому викристалізувалося кілька груп інтересів, які намагалися законодавчо лобіювати власні інтереси. Пакет із 19 законодавчих актів, що увійшли до Положення 19 лютого 1861 р., можна назвати пакетом суспільного компромісу, внаслідок якого вперше на українських землях на законодавчому рівні проголошувалося право повної власності селян на землю. Одночасно із загальнодержавними нормативно-правовими актами було затверджено низку документів, що регулювали земельні відносини в окремих регіонах, так звані "місцеві положення". Із чотирьох місцевих положень три стосувалися українських губерній. Наступні 50 років були часом реалізації положень земельної реформи, їх удосконалення та корегування. Реформування земельних правовідносин остаточно мали завершити реформи уряду П. Столипіна. Їх головна ідея – руйнація селянської общини як атрибуту ретроградно-застарілої форми фео-

* Захарченко П. П. Розвиток права власності на землю в Україні (середина XIX – перша чверть XX ст.): [монографія] / Захарченко П. П. – К.: Атіка, 2008. – 296 с.

дальних соціально-економічних відносин і перехід до капіталістичних форм організації сільського господарства. Ця політика реалізовувалася шляхом ліквідації громадського й широкого впровадження індивідуального землеволодіння на принципах права приватної власності на землю.

Усі ці проблеми ґрунтовно висвітлено та проаналізовано в монографії.

Наукова новизна роботи полягає в дослідженні особливостей земельних перетворень в українських губерніях імперії. Крім того, проаналізувавши "місцеві положення" та особливості проведення столичинських реформ, автор показує неоднозначність у сприйнятті та впровадженні змін у різних регіонах України, наголошуючи на відмінностях, що існували у прилеглих до російських губерній повітах Харківщини й Чернігівщини, південно-степових територіях, на Поділлі та Волині. Зокрема, П. Захарченко дійшов висновку, що в західних губерніях столичинські реформи сприймалися значно позитивніше, ніж у східних.

Імпонує прагнення автора провести паралелі між реформами другої половини ХІХ – початок ХХ ст. та сучасними реаліями України, для якої одним із найсерйозніших викликів є та ж домінуюча проблема: реалізувати право власності на землю тих, хто живе на цій землі протягом століть.

Монографічне дослідження П. Захарченка, маючи історично-правове наповнення як за назвою, так і за змістом, аналізує низку проблем, пов'язаних із правовим регулюванням земельних відносин окремих груп національних меншин, які компактно мешкали в українських губерніях Російської імперії. Отже, особливість роботи полягає і в тому, що автор не лише ілюструє зміст та якість правового регулювання цієї категорії населення, а й показує витоки, причини та приводи до створення саме такого нормативно забезпечуючого алгоритму. Саме цього компоненту почасти не вистачає іншим дослідженням з історії українського права.

Водночас П. Захарченко позначив низку проблем, які ще необхідно досліджувати. Вихід книги друком є знаковою подією для фахівців, які досліджують історію національного права, міжнаціональних відносин і загалом історію України ХІХ–ХХ ст.